

PASAULIS BE STEREOTIPŲ

Saulius Tomas Kondrotas atsako į Jurgos Ivanauskaitės klausimus

– *Jūsų pirmosios knygos pavadinimas „Pasaulis be ribų“ skambėjo kaip šūkis, kuriam reikia paklusti. Ar tos pasaulio ir Jūsų asmeninės realybės ribos bėgant laikui dar labiau prasiplėtė, ar kaip tik susiaurėjo?*

– Prasiplėtė smarkiai ir plečiasi toliau. Tuomet, jaunystėj, buvo tik nuojauta, kad pasaulis nėra tai, kas atrodo. Dabar tas supratimas – jau kaip kalnų griūtis. Žmonės gyvena stereotipais: taip tėvelis sakė, taip mama mokė, paskui mokykla, žiniasklaida... Gudresnis paskaito keletą knygų ir iš jų pasisemia stereotipų, tik gal ne tokių paplitusių. Tat galima suprasti. Pasaulis su aiškiais ribomis daug patogesnis, suprantamesnis, tad žmonės renkasi patogumą, jie žino, kad pasaulyuose yra tiesa ir teisingumas, klaida ir nusikaltimas. Jie jaučia, kad turėtų tai kažkaip pagrįsti, tada atsiranda Dievas ir religija, jau tau asmeniškai, ir nereikia nieko grįsti, mat Dievas taip nurodė, kunigas (ar koks kitas autoritetas) taip pasakė, tau patogiau. Savo paties nelaimei, kažkada ankstyvoj jaunystėj ai išdrįsau tais stereotipais suabejoti.

Pagaliau ribų klausimas turi ir kitą aspektą. Žmonės gyvena, remdamiesi „faktais“. Televizijos kadras, nuotrauka laikraštyje, straipsnis žurnale, asmeninis išgyvenimas. Neabejotina informacija, ar ne? Atsakymas – ne. Kadras reiškia, kad kažkas tiko už kadro. Nuotrauka kelia klausimą apie objektyvo parinkimą – 50 mm ar 200 mm, plius akimirka, kada fotografas paspaudė mygtuką. Gal po sekundės jau viskas būtų kitaip. Straipsnis žurnale neišvengiamai „įjungia“ autorių su visomis jo problemomis. Asmeninis išgyvenimas apskritai beveik nieko nevertas, kadangi atmintis yra selektyvi ir labai nepatikima. O kur dar tūkstančiai cheminių ir fizinių procesų, kurių mūsų pojūčiai paprasčiausiai nesugeba arba nenori užfiksuoti.

– *A. Bučys neseniai skelbtame programiniame straipsnyje „Lietuviško avangardo provincija“ jus paminėjo kaip vieną iš nedaugelio lietuvių autorių, kuriuos „galėtume pasiūlyti konstruktyviosios prozos mėgėjams ir vertėjams“. Taigi lietuvių kritikų ir skaitytojų esate laukiamas išskėstomis rankomis. Ar nesinori sugrįžti į literatūrą ant balto žirgo, kasmet vis su nauju romanu?*

– Gerokai stereotipinis klausimas. Naujas romanas kasmet negarantuoja balto žirgo. Jeigu leidi romanus kasmet, reikia, kad naujas būtų geresnis už ankstesnįjį, nes kritikai ir skaitytojai juos lygins. Kai romanų tik pora, dar nieko, bet jeigu 30, jau darosi sunku. Kita vertus, aš taip jau labai nevertinu balto žirgo. Kas iš jo? Man literatūroje įdomiausia – tik rašymas, įdomu ką nors daryti, kol tai darai. Vos baigi, iš esmės jau nebesvarbu. Kitaip sakant, kol žiedi puodą – įdomu. Kai pabaigi, nebeįdomu. Tik ką su tuo puodu daryti? Nuneši į turgų ir parduodi. Tada ir atveda tau baltą žirgą, kai puodą parduodi. Bet tau jau nebesvarbu, tai netgi nauja problema. Žirgas didesnė problema už puodą. Žirgo negali taip lengvai atsikratyti.

– *Taip įsimintinai pradėjęs literatūrinį kelią, kodėl staiga nutilote ir beveik liovėtės rašęs? Literatūros istorijoje tai gana retas, nors gal ir pavydėtinas atvejis. G. Salingeris (Dž. Selindžeris) liovėsi rašyti neva todėl, kad visa esybe atsidavė budizmui, o kokios jūsų ilgametės tylos priežastys?*

– Lyg ir jokių priežasčių. „Literatūrinis kelias“ – stereotipas, atsiprašau, kad vis tai miniu. Žmonės dažniausiai tingi ar nedrįsta pajudinti užpakalio ir pabandyti ką nors kita. Bet gal jie tiesiog mėgsta daryti tai, ką daro, tad tų nelieskim. Aš niekada nežengčiau literatūriniu keliu, kaip ir joku kitu. Kaip tame Kiplingo apsakyme, visada jaučiausi esąs „katinas, kuris mėgsta vaikščioti vienas ir daryti tai, kas jam patinka“. Niekada nė nepagalvojau, kad dabar esu kokiam nors kelyje, kurio nereiktų mesti. Nori – rašai, nori – tapai, nori – fotografuoji, nori – darai tą ar aną, bet ką. Aišku, jeigu esi įsipareigojęs arba neturi

kitos išėities, tada turi daryti tai, ką turi daryti tomis aplinkybėmis. Bet „literatūrinis kelias“ nėra toks įsipareigojimas.

– *Kuo fotografija skiriasi nuo prozos? Ar ji suteikia daugiau galimybių plėsti „pasaulio ribas“ nei tekstas? Gal teisi Susan Sontag, teigusi, kad fotografija yra vienintelis menas, „sugebėjęs įgyvendinti didingus šimtmečio senumo siurrealizmo grasinimus uzurpuoti moderniųjų jauseną“. Ar fotografuodamas jaučiatės uzurpatorius? Ar fotografuojami bei nufotografuoti daiktai, geriau išžiūrėjus, neatrodo jums baisūs, tokie baisūs, kaip kartais siaubingas atrodo gilus žvaigždėtos dangus naktį?*

– Kuo fotografija skiriasi nuo prozos – nežinau. Gal, sakyčiau, iš dalies fotografija skiriasi nuo prozos, kaip hieroglifas skiriasi nuo raidės. Bet greičiausiai tai apskritai nelygintini dalykai. Fotografija, kaip ir literatūra, turi savo žanrus ir atitinkamus reikalavimus. Joje rasime ir lakonišką dvieilį ar ketureilį, ir romaną su visais charakteriais ir dramomis. Sudėtinga... Ar fotografija suteikia daugiau galimybių plėsti „pasaulio ribas“ nei tekstas? Pasaulio ribas plečia ne tekstas ar fotografija, bet smegenys, kurios suvokia pasaulio sudėtingumą ir randa būdų tai perduoti pastarosioms, kurios dar to nepamatė.

Dėl Susan Sontag – nežinau. Lyg ir skaičiau tą jos tekstą, bet dabar visiškai nieko neprisimenu. Nepamenu konteksto. Tik kelia įtarimą Susan Sontag (stereotipinis) galvojimas, kad menas yra. Manau, kad yra tik menininkai, o menas tėra prasimanymas.

Apskritai nufotografuoti daiktai man neatrodo baisūs. Bent jau ne baisesni negu gyvenimas. Žvaigždėtas dangus irgi neatrodo itin baisiai. Kur kas baisiau man – žmogus, pasiruošęs mirti dėl idėjos, kad ir kokia ji būtų. Pilėnai, japonų kamikadzės, hamazas... Žmonės, savo noru pasirenkantys daugiau nematyti dangaus žvaigždėtą naktį.

– *Tai jau turbūt priklauso mitologijos sričiai, bet „legendos“ byloja, jog kažkada pareiškėte, kad lietuvių kalbu netinkama rašyti gerai literatūrai. Gal ta frazė skambėjo ir kiek kitaip, jei pamenate – tai kaip būtent? Ar ir dabar dar po ja pasirašytumėte? Ko gi stinga lietuvių kalbai ir kokia kalba tuomet literatūrai arba filosofijai yra pati tinkamiausia? Ar įmanoma išversti tekstą iš vienos kalbos į kitą? Ar tai – tik atspindys kreivame veidrodyje?*

– Dabartinė lietuvių kalba turi vieną rimtą trūkumą – ji yra dirbtinė. Kaip esperanto. Pavyzdžiui, vienas įrodymas: dirbtinėse kalbose nėra keiksmožodžių, ir šiuolaikinėje lietuvių kalboje labai menki keiksmožodžiai. Rupūžė, gyvatė... Dabartinė lietuvių kalba pradėta paskubomis kurpti dvidešimtojo amžiaus pradžioje, kai Lietuva atgavo nepriklausomybę, ir tebėra kuriama. Ne, dabartinė lietuvių kalba nėra sukurpta iš nieko, kaip esperanto. Aišku, žmonės kalbėjo, ir Simonas Daukantas yra geras pavyzdys. Bet mes šiandien nesusikalbėtume su Daukantu. Daukanto kalboje esama natūralių pustonių, juos gali aptikti tik, tarkime, lygindamas šiuolaikinę fotografiją su dagerotipija. Dabartinė lietuvių kalba yra kaip skaitmeninė fotografija. Ilgainiui tų pustonių kalboje atsiras, aš tuo neabejoju, bet prireiks šiek tiek laiko. Žiūrėk, kaip suklestėjo kita nauja kalba – anglų, atsiradusi vos prieš keturis šimtus metų. Mes tik pataikėm blogu laiku gimti. Po trijų šimtų metų lietuviškai bus lengviau išsakyti.

Mano nuomone, teksto išversti iš vienos kalbos į kitą neįmanoma, tačiau net ir vienoje kalboje yra pakankamai erdvės skirtingoms to teksto interpretacijoms, todėl vertimo tikslumas yra ne toks jau ir svarbus. Knygos viršelyje turėtų būti vertėjo pavardė, tada – pavadinimas, ir tik po to – originalo autoriaus pavardė.

– *Kartais, viešint didžiosiose tarptautinėse knygų mugėse, man tiesiog norisi teisintis, kad mažos šalies ir mažos tautos žmonės taip pat jaučia, taip pat mąsto ir turi tokias pat patirtis, kaip ir didžiųjų valstybių,*

nacijų atstovai. Ar aš klystu? Gal sąlyginai ribota išorinė erdvė suspaudžia, sumenkina ir vidinį pasaulį? Ar Lietuva pasmerkta būti dar ir dvasine provincija?

– Tu, Jurga, klysti. „Didžiųjų valstybių ir nacijų atstovai“ neturi jokių ypatingų minčių ar jausmų, jie tiesiog yra arogantiški, nes priklauso didžiosioms valstybėms. Žinoma, reikia pridėti kvailius – jų tuo daugiau, kuo didesnė valstybė ar nacija. Tuose renginiuose labai menka tikimybė susitikti protingų tų šalių atstovų, kurių mažai bet kurioje valstybėje. Įtariu, kad čia dar „įsijungia“ nevisavertiškumo kompleksas. Kai prieš tave stovi asmuo nusmukusiomis kelnėmis, bet prancūzas, tai jam už tas kelnes atleidi, nors jis tėra tas universalus nusmuktkelnis.

– *Jūratė Sprindytė jus vadina „mįslingiausiu lietuvių rašytoju“. Iš tiesų, skaitant jūsų kūrinius, neretai juntamas metafizikos dvelksmas. Tačiau klausiu ne apie literatūrą. Kodėl visa tai, kas vadinama „metafizika“ arba popkultūros slengu – „ezoterika“, nūnai, bent jau Lietuvoje, įgauna tokias komiškas formas? (Turiu galvoje ekstrasensus, parapsichologus, astrologus, būrėjus ir visais TV kanalais rodomus dvasių apsėdimus ar spiritizmo seansus.)*

– Nieko nauja. Tas komiškumas būdingas žmonijai. Ekstrasensai, parapsichologai, astrologai, būrėjai – vietinio lygio; krikščionybė, budizmas, islamas – pakopa aukščiau. Jokio skirtumo. Žmonėms rupi tam tikri atsakymai. Jie „aptarnaujami“ pagal savo ribotumo lygį.

– *Ar yra bent viena religija, į kurią galėtumėte panirti be jokio skepsio, ironijos ar kritinio jausmo? Ar įsivaizduojate giliai tikintį šiuolaikinį „sugadintą“ Vakarų žmogų?*

– Gal budizmas? Jeigu tai religija. Bet man būtų sunku panirti į bet ką be skepsio, ironijos ar kritinio jausmo. Turbūt to jau nemokėčiau. Giliai tikinčių vakariečių aplink mane daugiau, negu norėčiau (nors Kalifornijoje jų, ačiū Dievui, gal mažiau negu Pietų valstijose).

– *Jūsų prozoje daug „sapniškų“ būsenų. Ar teikiate reikšmės savo sapnams, ar juos prisimenate, analizuojate, šifruojate simbolius? Ar jums bent kiek įdomi psichoanalizė? Ar prisimenate savo vaikystę ir ar pritariate teorijai, kad būtent ji nulemia visą mūsų tolesnį gyvenimą?*

– Psichoanalizė visai neįdomi. Be to, Froidas buvo sukčius ir ištraukė visus savo duomenis iš piršto, tai net nebeaišku, kuo reikėtų tikėti, jei ir norėtum. Sapnai – nerūpi. Sapnuoju dažniausiai košmarus, po to negaliu pusdienį atsigauti. Nieko neanalizuoju, stengiuosi greičiau sapną užmiršti... Vaikystę prisimenu vis dažniau. Kai dėl gyvenimo nulėmimo, manau, kad bet koks ankstesnis įvykis nulemia vėlesnįjį. Kad jau „vaikystė“ nulemia VISA mūsų tolesnį gyvenimą, irgi nesutinku. O kurgi laisva valia?

– *Ar jaunystėje priklausėte kokiam nors embrioniniam hipių judėjimui, latentiniams budistams arba dar kitokiai paralelinei, šalia privalomų marksizmo-leninizmo studijų bei programos „Vremia“ egzistuojančiai realybei? Kokios knygos jums tuomet padarė didžiausią įspūdį ir ar dabar dar atrandate tekstų, kurie sujaudintų, sukrėstų, kažką iš esmės keistų?*

– Ir taip, ir ne. Draugai buvo „hipiai“ ir nešiojo ilgus plaukus, bet aš nusiskutau galvą, kad hipiai neturėtų jokių iliuzijų, jog jiems priklauso. Niekam nepriklausiau, bet buvau su draugais. Tokio amžiaus tai buvo įmanoma. Dabar – jau ne, nelyginant būti demokratu respublikonų kompanijoje. Arba atvirkščiai. Didžiausią įspūdį man padarė trys autoriai: Freidenberg, Kūnas ir Levada. Neatsimenu jų vardų, tik pavardes. Freidenberg buvo Leningrado universiteto profesorė, žuvusi Stalino lageriuose. Jos paskaitų knyga – „Mitas ir senovės literatūra“. Kūnas – amerikiečių mokslininkas, sukūręs „paradigmos“ sąvoką mokslo istorijoje. Levada – maskvietis, tyrinėjęs religijas istoriškumo aspektu. Tos knygos man atvėrė horizontus. Ypač Freidenberg, ji parodė, kad visas žmogaus gyvenimas yra mitas. Tai, kad mes turim

stalus ir kėdes, o azijiečiai – ne, viskas mitologijos pasekmė. Ta mitologija gyva ir tęsiasi šiandien.

– *Kodėl senatvė nebėra išminties simbolis, kaip kadaise? Gal todėl, kad senovės senoliai buvo kaip dabartiniai keturiasdešimtmečiai ar penkiasdešimtmečiai, paskui jie tiesiog mirdavo, nesulaukę Alzheimerio ir senatvinių marazmų? Tai – kokia jūsiškė? Ar patinka palengva senti?*

– Senti nepatinka dėl fizinių, organinių priežasčių. Norėtusi visada būti apie dvidešimties metų. Dėl senatvės ir išminties – tai dar prieš porą šimtų metų kaimietis per visą gyvenimą gaudavo mažiau informacijos, negu šiandien jos yra viename *New York Times* numeryje. Senatvės išmintis paprasčiausiai neturi jokios vertės šiame sparčiame pasaulyje. Kam rūpi, kaip apsaugoti nuo pelių svirne, kai nebėra jokio svirno? Kita vertus, Ekleziastas niekur nedingo ir neatrodo, kad liausis būti reikšmingas. Svarbu, kokia ta išmintis.

– *Ar įsivaizduojate pasaulio pabaigą, jei ne totalinę, tai bent savo asmeninę, t. y. ar bijote mirties? Apskritai ar yra dalykų, kurie Jums kelia baimę?*

– Mirties nebijau, tik labai nenoriu. Kaip manų košės. Problema ta, kad tą košę vis tiek reikėdavo suvalgyt. Įtariu, kad taip bus ir su mirtim. Baimę man kelia daug kas. Kompozitorius Grygas kažkada sakė bijąs, jog ateis toks laikas, kai jauni žmonės kurs gerą muziką, kurios jis jau nebesupras. Na, Eminem man dar kol kas patinka, bet baimių turiu nemažai. Niekad nemaniau, kad ateis toks laikas, kai bijosiu vienatvės. Dabar labai bijau.

– *Ar esate keliautojas? Turiu galvoje ne vien turizmą, tiesiog manau, kad vieni žmonės yra nomadai, kiti – namisėdos. Kuriems priklausote? Kaip ir kodėl pasirenkate būtent tą vietą, kurioje nusprendžiate gyventi?*

– Be jokių abejonių, aš priklausau klajokliams. Kaip Susan Sontag rašė, gyvenimas yra tik nuotykis. Kvaila būtų nepasinaudoti ta viena proga. Renkantis gyvenimo vietą, svarbus klimato vaidmuo. Šaltis ir dargana žmogų žemina.

– *Kada jaučiatės laimingas – ar tai ilgalaikės būsenos, ar tik akimirkos?*

– Dažniausiai – akimirkos, kai ką nors pamatai, išgirsti, prisimeni, pajunti. Kita vertus, esama tiek laimės, apie kurią tiesiog nepagalvoji, kuri yra kasdienybės dalis... Supranti, kad ją turėjai, tik tada, kai prarandi.

– *Pabaigai neesminis, o gal kaip tik esminis klausimas iš vieno jūsų apsakymo. Ką pasiūmtumėte į Mėnulį, jeigu būtų leista tik vieną dalyką? Kalėdas? Dušą? Dviratį?*

– Draugą. O gal priešą. Ką nors, su kuo gali kalbėtis.